

T.C.

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AİLE BÜTÜNLÜĞÜNÜ KORUMAYA YÖNELİK

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

TEZSİZ YÜKSEK LİSANS DÖNEM PROJESİ

Hazırlayan

Şerife ÇALIŞKAN

DENİZLİ, 2024

T.C.

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AİLE BÜTÜNLÜĞÜNÜ KORUMAYA YÖNELİK

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

TEZSİZ YÜKSEK LİSANS DÖNEM PROJESİ

Şerife ÇALIŞKAN

Proje Danışmanı: Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Tezsiz Yüksek Lisans Programı: Manevi Destek ve Rehberlik

Şerife ÇALIŞKAN tarafından hazırlanan “Aile Bütünlüğünü Korumaya Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik” adlı tezsiz yüksek lisans dönem projesi danışmanlığında hazırlanmış olup tarihinde son kontrolü yapılarak Pamukkale Üniversitesi İslam İlimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Manevi Destek ve Rehberlik tezsiz yüksek lisans dönem projesi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Danışman
Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nuntarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Harun ABACI

Enstitü Müdürü

BEYAN

Bu projenin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Şerife ÇALIŞKAN

ÖNSÖZ

Bu dünya hayatı cennete ehil hale gelebilmemiz için birçok engellerle dolu olan bir imtihan alanı. Önemli olan bu engellerin bizi ulaştırdığı dereceyi her zaman aklımızdan çıkarmadan karşılaştığımız güçlüklerle karşı doğru metotlar uygulayarak ve sürece odaklanarak bu imtihanları başarılı bir şekilde geçebilmek. Birey olarak karşılaşacağımız bu sınavlarda kendimizi geliştirecek doğru davranışları tespit edip bunlara göre hareket etmek hayatımızı onarma adına yerinde bir davranış olacaktır. Ailenin güçlendirilmesi ve devamlılığının sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için gerekli çalışmaların yapılması günümüzün en önemli konularından birisidir. Bunun için aile yapılarının güçlendirilip daha sağlam ve sağlıklı ilişkilerin temellerinin atıldığı bir eğitim yeri haline gelmesi, bireylerin ve toplumların gelişmesi ve sağlıklı bir toplum inşası açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu projede toplumun temel dinamiği olan ailenin tarihsel süreç içerisinde değişimi ele alınmıştır. Ayrıca aile içinde oluşabilecek sıkıntı ve sorunların tespit edilip bunların sebepleri üzerinde durularak gerekli çözüm önerileri sunulmuştur. Ailelerin bu sorunları çözebilecek ya da ortaya çıkan sorunları azaltacak destek ve danışma hizmetlerine ihtiyaç duymaya başladıkları görülmüştür. Ailelerin yaşadıkları değişimlerin neticesinde meydana gelen sorunları ortadan kaldırmak, ailelerin sıkıntılarını aşmasına yardımcı olmak ve bu sorunların meydana gelmesini önlemek adına manevi yönelimli rehberlik çalışması faydalı olacaktır. İnsanın havaya ve suya ihtiyacı olduğu gibi hem kendi yaşamını hem de toplumsal yaşamını daha sağlıklı bir şekilde devam ettirmesi için bir hayat felsefesine ve bir değerler bütününe de ihtiyacı vardır. Bu çalışma, bu anlam arayışında aile ve aile fertlerine yardımcı olmayı ve yitirilen manevi değerleri yeniden gün yüzüne çıkarmayı hedeflemiştir. Bireylerin aile ortamlarında hayata daha sağlam hazırlanmalarını ve ailede kendilerini geliştirmeleri için uygun ortamlar sağlamayı amaç edinmiştir.

Tez sürecinde göstermiş olduğu anlayışla ve cesaretlendirici yaklaşımıyla bana güven veren değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA'ya katkıları ve destekleri için ve yoluma ışık tuttuğu için teşekkür ederim. Pamukkale Üniversitesinde Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Manevi Destek ve Rehberlik Programında yüksek lisans eğitimim boyunca bilgilerinden ve tecrübelerinden yararlandığım tüm hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Şerife ÇALIŞKAN

Denizli – 2023

Projenin Başlığı: Aile Bütünlüğünü Korumaya Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik	
Projeyi Hazırlayan: Şerife ÇALIŞKAN	Danışmanı: Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA
Kabul Tarihi: 00.00.2023	Sayfa Sayısı: x (ön kısım) + 30
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Programı: Manevi Destek ve Rehberlik
Aile, tarih içerisinde modernleşme süreciyle birlikte köklü değişimler yaşamıştır. Ailede yaşanan değişimlerin kökeninde en çok da toplum içinde meydana gelen değişimler yer almaktadır. Toplumlar da oluşan değişimler, toplumun en küçük yapı taşı olan aileyi de değiştirmiştir. Modernleşme süreciyle birlikte toplumun bireyle sosyal bağının kopması, aile üyelerinin arasındaki ilişkinin azalması veya ortadan kalkması, ailenin değerlerini kaybetmesi, mahremiyetin çöküşü, bireyselleşme, ailenin fonksiyonlarının azalması, kalkması veya başka kurumlara dağıtılması, rollerin değişmesi, ailenin üretimden tüketim birliğine dönüşmesi gibi birçok olumsuz sonuçlarla karşılaşmıştır. Bunların yanı sıra modernleşme yeni aile yapılarını da ortaya çıkarmış ve bu aile yapılarında boşanmaların artması, nikâhsız evliliklerin çoğalması, dayanışmanın azalması, dinin aileyi birleştirici gücünün gevşemesi vb. gibi hususlar dikkat çekmiştir. Beraberinde aileler bu sorunları çözebilecek ya da ortaya çıkan sorunları azaltacak tedavi ve destek hizmetlerine ihtiyaç duymaya başlamıştır. Ailelerin yaşadığı bu değişimler sonucunda ortaya çıkan problemleri ortadan kaldırmak, ailelerin sıkıntılarını aşmasına yardımcı olmak ve bu problemlerin çıkmasını önlemek adına manevi yönelimli rehberlik çalışmasına dikkat çekilmiştir. Bu çalışmada ilk olarak bütün toplumlarda ailenin evrenselliği dikkat çekilerek bir toplumun en temel yapı taşı olan ailenin korunması ve devam ettirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde geçmiş ve gelecekteki aile olgusuna, modernleşmeyle birlikte ailede meydana gelen değişimlerden söz edilerek maneviyat kavramı üzerinde durulmuş, maneviyatın insanoğlu için geçmişten bu yana büyük önem taşıdığı belirtilmiştir. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik alanındaki ilerlemeler aktararak Türkiye'deki Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin gelişim aşamaları hakkında bilgiler verilmiştir. Aile ile maneviyat arasındaki ilişkiye bakılarak din ve maneviyatın aile üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu konusuna değinilmiş ve değişen çağda aileler için manevi yönelimli danışmanlığa ne kadar çok ihtiyaç olduğu dikkat çekilmiştir. İkinci bölümde ise modernleşmeyle birlikte ailede ortaya çıkan problemlerin tespitinin yapılmasının gerekliliği belirtilerek bu problemlere çözüm önerileri getirilmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Aile, Modernleşme Süreci, Maneviyat, Çözüm Önerileri.	

Title of the Project: Spiritual Counseling and Guidance for Preserving Family Integrity	
Author: Şerife ÇALIŞKAN	Supervisor: Doç. Dr. Gencal ŞENYAYLA
Date: 00.00.2023	Nu. of pages: vii (pre text) + 30
Department: Felsefe ve Din Bilimleri	Subfield: Manevi Destek ve Rehberlik
The family has experienced profound changes along with the process of modernization throughout history. The origins of the changes experienced in the family are mostly rooted in the changes occurring within society. The changes that occur in societies also affect the smallest unit of society, which is the family. With the process of modernization, the disconnection of the individual from social ties, the decrease or disappearance of relationships between family members, the loss of values in the family, the collapse of privacy, individualization, the decrease, elimination, or distribution of the functions of the family to other institutions, the change of roles, and the transformation of the family from a production unit to a consumption unit have been encountered with many negative consequences. In addition to these, modernization has also brought forth new family structures, such as an increase in divorces, a rise in unmarried marriages, a decrease in solidarity, and a relaxation of the unifying power of religion in the family, among other things. As a result, families have begun to need treatment and support services that can solve or reduce these problems. In order to eliminate the problems arising from these changes experienced by families, to help them overcome their difficulties, and to prevent these problems from occurring, attention has been drawn to spiritually oriented counseling work. In this study, firstly, the universality of the family in all societies is emphasized, and the importance of preserving and continuing the family, which is the fundamental structure of a society, is emphasized. In the first section, the concept of spirituality is discussed by referring to the past and future of the family phenomenon and the changes that have occurred in the family with modernization, and it is stated that spirituality has been of great importance for human beings since ancient times. The advancements in Spiritual Counseling and Guidance are conveyed, and information is provided about the development stages of Spiritual Counseling and Guidance in Turkey. The relationship between family and spirituality has been discussed in terms of how religion and spirituality affect the family, and the need for spiritual counseling for changing families has been emphasized. In the second section, the necessity of identifying the problems that arise in the family with modernization is stated, and solutions to these problems are proposed.	
Keywords: Spiritual Counseling and Guidance, Family, Modernization Process, Spirituality, Solution Suggestions.	

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	vi
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu.....	1
II. Araştırmanın Amacı.....	3
III. Araştırmanın Önemi.....	4
BİRİNCİ BÖLÜM	
AİLE BÜTÜNLÜĞÜNÜ KORUMADA MANEVİ BOYUTUN ÖNEM	
1. Aile ve Manevi Boyut.....	6
1.1. Geçmişten Geleceğe Aile.....	6
1.2. Modernleşme Süreci İle Birlikte Ailede Meydana Gelen Değişimler.....	8
1.3. Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Gelişimi.....	10
2. Ailede Manevi Yönelimli Danışmanlığın Önemi.....	13
2.1. Aile İle Manevi Yaklaşım Arasındaki İlişki.....	13
2.2. Ailede Manevi Danışmanlığa ve Rehberliğe Duyulan İhtiyaç.....	14
İKİNCİ BÖLÜM	
AİLEVİ PROBLEMLERE YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	
1. Ailede Ortaya Çıkan Problemlerin Tespiti.....	16
2. Ailede Bireyleri Arasında Yaşanan Problemlere Çözüm Önerileri.....	17
2.1. Ailede Doğru İletişim Kurmak.....	17
2.2. Aile İçinde Eşlerin Birbirlerine Destek Olmaları.....	20
2.3. Aile Bireylerinin Birbirlerine Karşı Empatiyle Davranması.....	21
2.4. Ailedeki Bireylerin Birbirlerine Değer Vermeleri.....	22
2.5. Ailede Sınırların Belirli Olması.....	23
2.6. Aile Bireylerinin İlişkilerine Müdahale Etmemesi.....	24
2.7. Ailede Sevgi, Saygı ve Güvenin Tesis Edilmesi.....	25
2.8. Ailede Mahremiyetin Korunması.....	26
SONUÇ	28
KAYNAKÇA	29
ÖZGEÇMİŞ	31

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: aleyhi's-selâm
Hz.	: hazreti
vb.	: ve benzeri
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu

Tarihsel sürece baktığımızda oluşumu ve fonksiyonları bakımından birçok değişim geçiren ailenin ne kadar önemli bir kurum olduğunu görmekteyiz. İlk insandan günümüze kadar bütün toplumlarda ailenin var olması, ailenin evrenselliğini en somut bir şekilde gösteren bir kanıttır.¹

Bireysel ve toplumsal yaşamın temel dinamiklerine baktığımızda ailenin yerine alternatif sistemler üretmenin mümkün olmadığını görmekteyiz. İnsanla birlikte var olan ve halen de varlığını devam ettiren aile bütün toplumlar tarafından kabul edilen tek meşru birliktelik sistemidir. Bu bağlamda ailenin meydana gelmesinde evlilik birlikteliği büyük önem arz etmektedir.² Sağlıklı bireylerin yetişmesi açısından aileye toplumun refah seviyesini yükselten önemli bir dinamik olarak baktığımızda toprağa atılan bir tohumun filizlendiği gibi evlilik birliğini oluşturan bireyler de gelecek nesillerin yetişmesi adına bir tohum görevi üstlenmektedir.

Aile aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde toplumun en temel yapı taşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile toplumun en önemli parçasını oluşturduğundan huzurlu bir aile ortamının kurulması, ailenin korunması ve devam ettirilmesi sağlıklı bireylerin günlük hayatta daha verimli olmaları açısından büyük önem arz etmektedir. Zira bireylerin maddi olsun manevi olsun tüm ihtiyaçlarının karşılandığı ve aynı zamanda inancın, toplumsal değerlerin ve kültürün aktarıldığı en temel ortamın aile olduğunu görmekteyiz.

Bireylerin ihtiyaçlarını yeterli bir şekilde karşılayabilmeleri için sevgi ve saygı bağlarının kuvvetlendiği, sağlam ilişkilerin kurulduğu, problem çözme becerileri gelişmiş, birbirine güven duyan bireylerin bir araya geldiği ve bireyler arasında sağlıklı iletişimin olduğu bir aile ortamı gerekmektedir.³ Zira sağlıklı birey ve toplumdemek sağlıklı aile demektir. Pozitif anlamda meydana gelen gelişmelere ve değişimlere iyi bir

¹ Hatice Kılınçer, "Aile Danışmanlığında Maneviyat Boyutunun Önemi", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (25 Haziran 2021), 264.

² Hatice Kılınçer, "Ailelere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Aile ve Dini Rehberlik Büroları", *Değerler Eğitimi Dergisi* 21/45 (25 Haziran 2023), 195.

³ Hatice Kılınçer, *Maneviyyat Yönelimli Aile Danışmanlığı: Yaşantısal Aile Danışmanlığı Çerçevesinde Bir Model Önerisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 1.

şekilde uyum sağlayabilen, stresle başa çıkabilen ve en önemlisi işlevlerini iyi bir şekilde yerine getirebilen aileler sağlıklı ailelerdir. Bu özelliklere sahip aileler yaşanan krizler karşısında çabuk toparlandıkları gibi aile bireyleri de karşılıklarına çıkan problemleri çözebilir, kişisel özelliklerini koruyabilir, yaşamlarına amaçları ve değerleri istikametinde yön verebilirler.⁴ Bu nedenle ailelerin zamanın değişen şartlarının olumsuz etkilerinden korunmaları ve güçlendirilmeleri gerekmektedir. Bunun için gerekli unsurların neler olduğunun bilinmesine ihtiyaç vardır. Bu konuda yapılan birçok araştırmanın sonucunda aile bütünlüğünü korumak için gerekli önlemlerin alınmasının ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde modernleşmeyle birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel birçok alanda değişimler olduğu gibi aile yapılarında da köklü değişimler olmuş, aile fonksiyonları farklılaşmış ve aileler bütünlüğünü koruyamaz hale gelmişlerdir. Ailede yaşanan bu değişimlerin ana nedeninin toplumun yapısında meydana gelen değişimler olduğu görülmektedir. Bu değişimler ailelerde birçok problemin baş göstermesine neden olmuştur.⁵ Aile üyelerinin arasındaki ilişkinin azalması veya ortadan kalkması, ailenin değerlerini kaybetmesi, mahremiyetin çöküşü, bireyselleşme, ailenin fonksiyonlarının azalması, kalkması veya başka kurumlara dağıtılması, rollerin değişmesi, ailenin üretimden tüketim birliğine dönüşmesi gibi problemleri sayabiliriz.

Aileler bu sorunları çözebilecek ya da ortaya çıkan sorunları azaltacak tedavi ve destek hizmetlerine ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Ailelerin yaşadığı bu değişimler sonucunda ortaya çıkan problemleri ortadan kaldırmak, ailelerin sıkıntılarını aşmasına yardımcı olmak ve bu problemlerin çıkmasını önlemek için manevi danışmanlık hizmetleri büyük önem arz etmektedir.

Ailede var olan ortak inançlar ve değerler ailede bütünlüğün oluşmasına katkı sağlar ve inanç sistemleri tüm ailenin iyilik hali için temel olabilir. Manevi ve dini inançlar çiftlerin ve ailelerin bilişsel süreçlerinde etkili olabilir. Örneğin bazı aileler insanların özünde iyilik olduğunu düşünürken bazı aileler bunun tam tersini düşünebilir. Bu farklı görüşler aile sistemlerindeki etkileşim biçimini etkileyebilir. Maneviyatın ve inançların üyeler arasındaki yakınlık ve duygusal bağlar, ailede sözlü ve sözsüz olarak meydana gelen iletişim biçimleri ve aile kuralları üzerinde de rolü vardır. Buradan maneviyatın ve

⁴ Kılınçer, "Aile Danışmanlığında Maneviyat Boyutunun Önemi", 265.

⁵ Kılınçer, Maneviyat Yönelimli Aile Danışmanlığı, 1.

inançların aile üyeleri arasındaki yakınlık, etkileşim ve iletişim biçimlerinin üzerinde etkili olabileceği anlaşılmaktadır”⁶.

II. Araştırmanın Amacı

İnsanın varoluşundan itibaren var olan aile din kavramıyla birlikte varlığını günümüze kadar sürdürmüş ve günümüzde özellikle evlilik ve ailenin zarar görmesi ve beraberinde boşanma gibi çözümlerin artışının olması aileyi tehdit eden unsurların tespitinin yapılmasını ve ailenin korunması ve devamının sağlanması için gerekli çalışmaları hızlandırmıştır.⁷

Modernleşme sürecinde dönüşüme uğrayan en önemli yapı aile yapısı olmuştur. Sanayileşme, kentleşme, bilimsel ve teknolojik alandaki gelişmeler aile yapısındaki fonksiyonların ve rollerin değişmesine neden olmuş ve aile bağlarında zayıflamalar meydana gelmiştir. Ailede ve evlilikte problemlerin artışına paralel olarak bireylerin de aile bütünlüğünü sağlamak için alanındaki uzmanlardan yardım alma ihtiyacı da artmıştır. Ailede bireylerin gerek eşyle gerekse aileleriyle ilişkilerinde özellikle din ve maneviyatın belirleyici olması ve evliliklerinde birçok problemle karşılaşan eşlerin uzman yardımına başvurmaları neticesinde manevi yönelimli danışmanlığın önemi ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda maneviyatın aile danışmanlığına dahil edilmesinin gerekliliği ön plana çıkmış ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır. İlk zamanlarda yapılan çalışmalara baktığımızda maneviyat ve din boyutunun danışmanlıkta yer alması konusunda fikir ayrılıkları olmuş fakat daha sonra din ve maneviyat danışmanlıkta yer alarak bu alanda çalışmalar yoğunlaşmıştır.⁸

Araştırmanın amacı, öncelikle toplumu oluşturan aile bütünlüğünün bozulmasına yol açan ana nedenlerin tespit edilerek aile yapılarının güçlendirilmesi adına gerekli tedbirlerin alınmasının önemine dikkat çekmek ve beraberinde ailelerin karşılaştıkları problemlerin çözülmesini kolaylaştırmak ve aileyi oluşturan bireylerin sağlıklı iletişim içinde olmalarını sağlamaktır. İlerleyen çağımızda geçmişle geleceğin arasında gerekli köprülerin kurulmasıyla ve aynı zamanda farklı coğrafyalardan gerekli bilgiler ve farklı tekniklerin alınarak bunların sentezlenmesi ile ortaya çıkan manevi yönelimli aile

⁶ Büşra Tunç - Tarık Totan, “Aile Yaşamında Maneviyat: Aile Psikolojik Danışmanlığında Maneviyatın Değerlendirilmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 5/1 (22 Mart 2021), 6.

⁷ Kılınçer, “Ailelere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik”, 209.

⁸ Kılınçer “Aile Danışmanlığında Maneviyat Boyutunun Önemi”, 269.

danışmanlığı karşımıza çıkmaktadır. Bu sentezleme yapılırken birçok farklı ekolden yararlanılmış ve başta İslam olmak üzere çoğu ilahi dinlerden faydalanılmış ve insanın ruhsal yönünü besleyen maneviyatın ve dinin ortaya koyduğu değerler göz önüne çıkartılarak daha etkili bir yaklaşım meydana getirmeye gayret edilmiştir.⁹

III. Araştırmanın Önemi

Maneviyat, bireyin yaşamında ve aile ilişkilerinde etkileyici önemli bir unsurdur. Aile, birey ve maneviyat arasındaki ilişki, aile danışmanlığında maneviyat boyutunun önemini göstermekte ve bu yönde ışık tutan çalışmaların yapılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.¹⁰

Ailedeki yapıyı, aile içerisindeki iletişimi, inanç sistemlerini ve ebeveynlerin çocuk yetiştirme biçimlerini etkileyen en önemli unsurlar olarak kültürel yapılar ve manevi yönler karşımıza çıkmaktadır. Günlük hayatımızda manevi unsurlar, bireyin ruh sağlığına ve ailelerin fonksiyonlarına büyük katkı sağladığı gibi bireylerin huzurlu bir aile ortamında varlıklarını devam ettirebilmeleri için ve aynı zamanda aile yaşamının daha sağlıklı ilişkiler içerisinde sürdürülmesi için de büyük önem arz etmektedir.

Aile içerisinde eşlerin karşılıklı olarak dini ve manevi yönlerinin yüksek olmasının, ailedeki ilişkilerde karşılıklı iletişimin daha pozitif ve fonksiyonel olması açısından etkili olduğu bilinmektedir. Pek çok çalışmada manevi yönlerle evlilik yaşantısının olumlu yönde ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Çiftlere ailedeki bağlarının manevi inançlarıyla alakası ve ilişkileri açısından bağlılık dediklerinde zihinlerinde nasıl bir tanımın belirdiği sorulduğunda, bir grup katılımcının maneviyatın çiftlerin ilişkilerinde bağlayıcı önemli bir katkısının olduğunu ve çiftlerin ilişkilerinde güven gibi fiziksel anlamda olsun duygusal anlamda olsun yakınlık gibi unsurların önemini vurguladıkları görülmüştür. Evlilikte gerek yaşam doyumlarına gerekse evlilik doyumlarına evli bireylerin manevi yönelimlerinin etkisi incelendiğinde olumlu yönde bir etkisinin olduğu karşımıza çıkmaktadır. Örneğin eşlerin manevi yönden birbirlerine açık olduklarını,

⁹ Furkan Ağırbaş, Manevi Yönelimli Aile Danışmanlığı (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 41-42.

¹⁰ Kılınçer, "Aile Danışmanlığında Maneviyat Boyutunun Önemi", 263.

manevi yönden eşine açık olan eşin, diğer eş tarafından ilgi ve alaka ile karşılık gördüğünü ve destek aldığını belirtebiliriz.¹¹

Eşlerin aile içerisindeki manevi yönelimlerinin ortaya çıkan problemlerin üstesinden gelme açısından olumlu anlamda bir etkisinin olduğunu görmekteyiz. Eşlerin paylaştıkları inançlar ve değerler, ailedeki krizleri daha iyi yönetebilmelerini sağlamış ve özellikle kadınların eşleriyle manevi inanç bakımından ortak değerlere sahip olduklarında karşılaştıkları problemleri çözme konusunda daha olumlu davrandıkları görülmüştür. Yine evliliğin kutsal olarak görülmesi, manevi yönlerden yakınlık ve eşlerin karşılıklı dua etmeleri gibi birçok manevi yönelimin evliliklerin güçlendirilmesine büyük oranda etki ettiği görülmüştür.¹²

¹¹ Tunç-Totan, “Aile Yaşamında Maneviyat”, 2-3.

¹² Tunç-Totan, “Aile Yaşamında Maneviyat”, 4.

BİRİNCİ BÖLÜM AİLE BÜTÜNLÜĞÜNÜ KORUMADA MANEVİ BOYUTUN ÖNEMİ

1. Aile ve Manevi Boyut

1.1. Geçmişten Geleceğe Aile

Aile kavramı hakkında bugüne kadar yapılmış birçok farklı tanım bulunmaktadır. Bu tanımlardan “Aralarında gerçek bir uzlaşma ve akrabalık bağı bulunan ve bütün sosyal ilişkileri bir soy etrafında toplanan grup” ya da “Karı koca ve çocukların oluşturduğu biyolojik, ekonomik, psikolojik ve toplumsal görevleri olan sosyal kurum” tanımları karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımlara baktığımızda aile bir sosyal kurum olarak tanımlanırsa da aslında ailenin bir birlik, bir yapı, bir topluluk olduğunu ve bir bütünü temsil ettiğini görmekteyiz.¹³

Aile hem toplumu hem de bireyi içine alan kuşatıcı bir yapıya sahiptir. Aile, günümüze kadar varlığını devam ettirmiş ve bütün medeniyetler, dinler ve hukuk sistemi aileyi toplumun en önemli yapı taşı olarak kabul etmiş, ailenin korunması ve sürdürülmesi için önemli ölçüde çalışmalar yapmıştır. Yapılan bu çalışmalarda öncelikle sağlıklı ailelerin özellikleri hakkında bilgi verilirken aynı zamanda ailelerin fonksiyonlarını daha etkili hale getiren unsurlar incelenmiş ve ailede doyumu sağlayan etkenlerin neler olduğu konusunda araştırmalar yapılmıştır.

Ailenin kurulmasını ve yeni nesillerin yetişmesini sağlayan, iki yetişkinin yasalar çerçevesinde bir araya gelmesiyle oluşan en temel kurum evlilik olarak tanımlanmaktadır. Evlilik içi ilişkilerde bireylerin sorumluluklarını belirleyen en temel unsurların başında yasalar gelmekte ve toplumsal kurallar, gelenek ve inançlar onu takip etmektedir. Görüldüğü üzere ailenin meydana gelmesinde evlilik birliğinin önemli bir rolü vardır. Zira birey olarak bizler barınma, yakın ve samimi ilişki, sevgi, kabul görme, güven, sosyal ve ekonomik destek gibi pek çok ihtiyaçlarımızı aile içerisinde karşılamaktayız. İnsanın aile içerisinde gerek sosyal gerekse psikolojik olarak hayatını şekillendirmesi ve daha sonrasında sahip olduğu kültürel değerlerin korunması ve aktarılması konusunda ailenin büyük öneme sahip olduğu görülmektedir. Aile içinde bulunduğu topluma, kültür ve ekonomiye göre şekil alan değişken bir yapıya sahip bir kurumdur. Sosyal statüler, aile

¹³ Mustafa Atak, “Aileyi Bütünleştirici ve Birliğini Koruyucu Manevi Yaklaşım”, *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 7/2 (20 Ağustos 2023), 251.

ilişkileri, aile üye sayıları ve yaşanan mekanlar bakımından farklı aile yapıları karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde farklı farklı aile yaşam tarzları ortaya çıkmış ve bu aile yapılarının oluşmasında birçok sınıflandırma yapılmıştır.¹⁴ Hatta aynı ülkenin farklı kesimlerinde yaşayan ailelerin yapılarında bile önemli farklılıklar olduğunu görmekteyiz. Aile yapılarındaki bu farklılığın en önemli sebeplerinden birisi toplumsal değerler ve ilişkilerde görülen farklılıklardır. Zira bir toplum hangi normatif yapıdaysa, evlilik çeşitleri ve evlilikle kazanılan statüler de ona göre şekil almaktadır.¹⁵

Tarihsel süreç içinde en başta geniş aile yapısının çekirdek aile yapısına dönüşmesi gibi aile alanında pek çok önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Çekirdek aileyle birlikte anne baba tarafından çocuklara olan denetim zayıflamış, bireyler arasındaki iletişim sorunları ve anne-baba ve çocuklar arasında kuşak çatışmaları belirlemiştir. Ayrıca kadınların çalışma ortamına girmeleriyle çocukların yetiştirilmesi konusu gibi pek çok konuda ev içerisindeki rollerin bir kısmı değişmiş, aile içinde eşlere yeni yükümlülükler gelmiş ve bu durum beraberinde çekirdek ailelerdeki eşler arasında birtakım problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda günümüzde modernleşme, kentleşme, küreselleşme, sekülerizm ve bireyselleşme gibi faktörler aile yapısı üzerinde köklü değişimler meydana getirmiş ve bu değişimlerin temel nedenleri olarak ekonomik durumlar, teknolojik gelişmeler ve farklı yaşantılar gibi birçok neden karşımıza çıkmıştır. Aile yapısını etkileyen diğer önemli etkenler ise; “tek ebeveynli aileler”, “tek çocuklu aileler”, “Birlikte yaşamak” vb. şeklinde aile türlerinin ortaya çıkması, evlilik oranlarında düşüşlerin olması, evlilik dışı çocuklardaki ve boşanmalardaki artışlardır.¹⁶

Toplumsal değişme, değerler ve normların benimsenip uygulanmasını zorlaştırdığı gibi modernleşme süreciyle birlikte bireyci tutumların benimsenmesini de beraberinde getirmiştir. Birey yaşadığı toplumun kurallarına karşı bir özgürlük; bir fikir ve bir ideal ortaya koymak istemiş ve beraberinde bireyin toplumsal ahlak kurallarıyla değil kendi varoluşunun amacı olarak gördüğü bireysel ahlak kurallarıyla hareket ettiği görülmüştür. Değerler ve normların benimsenip uygulanmasını zorlaştıran toplumsal değişme, her bireyin kendine özel değer yargılarını benimsemesine ve her bireyin kendi kuralını

¹⁴ Kılınçer, “Aile Danışmanlığında Maneviyat Boyutunun Önemi”, 264-265.

¹⁵ Ali Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (01 Aralık 2013), 102.

¹⁶ Taner Algan, “Aile Danışmanlığı Uygulaması: Dünü, Bugünü ve Yarını”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/7 (29 Ekim 2016), 2209.

belirlenmesine neden olmuştur. Bu durum toplumda normsuzluk durumlarının meydana gelmesine ve beraberinde bireyin toplumla sağlıklı ilişkiler kurmasına yol açmıştır.¹⁷

Aile yapısındaki değişimler, ailelerin fonksiyonlarını negatif yönde etkilemiş ve beraberinde aile içerisinde krizlere neden olmuştur. Toplum hayatındaki modernleşme sürecinde aileler yalnızlaşmış ve karşılaştıkları problemleri çözmede yetersiz kalmışlardır. Dolayısıyla aileler bu problemlerin üstesinden gelmek için özellikle de manevi yönelimli danışma hizmetlerine ihtiyaç duymuşlardır.

1.2. Modernleşme Süreci İle Birlikte Ailede Meydana Gelen Değişimler

Aile toplumu temsil bakımından en küçük birim olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için gerek sosyal gerek fiziksel gerekse psikolojik ihtiyaçlarının aile içinde karşılandığını görmekteyiz. Ancak modernleşmeyle birlikte toplumda meydana gelen değişiklikler aile yapılarını etkilemiş ve beraberinde bireylerin ailede karşıladıkları ihtiyaçlar da farklılaşmaya başlamıştır.¹⁸

Modernleşmeyle birlikte geleneksel aile modeli yerini çekirdek aile modeline bırakmıştır. Geniş aileler, geleneksel değerlerle oluşmuş ve aynı zamanda kazanılan tecrübelerin, bir arada yaşam kültürünün, inançların ve rol paylaşımlarının belirgin olduğu bir aile yapısını meydana getirmektedir. Sanayileşmeyle birlikte meydana gelen gelişmeler sonucunda çekirdek aile modeli karşımıza çıkmıştır. Çekirdek aileler, geleneksel değerlere sahip olsa da bireyselleşmenin giderek belirginleşmesi ile geniş aile yapısından giderek uzaklaşmış ve bu durum birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁹

Geleneksel aile modelinde erkek evi geçindirmekle kadın ise ev işleri ve çocuğun bakımıyla sorumludur. Kadının eğitim hayatında değişikliklerin sonucunda eğitim düzeyinde ilerlemeler olmuş ve daha sonrasında kadının çalışma ortamına girmesiyle, kadının gerek toplumdaki gerekse ailedeki konumu, rolleri ve sorumlulukları değişmiştir.²⁰ Kadının rolü annelik ve ev hanımlığı modelinden bir meslek sahibi kadın

¹⁷ Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, 103-104.

¹⁸ Ali Bayer, “Modernleşme Sürecinde Aile: Değişen Annelik ve Babalık”, *Tevilat* 1/1 (30 Haziran 2020), 35.

¹⁹ İhsan Çapcıoğlu, “Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile”, *Journal of Turkish Studies* 13/ 2 (17 Ekim 2019), 25.

²⁰ Bayer, “Modernleşme Sürecinde Aile”, 35.

modeline dönüşmüştür. Ailede eşit şartlar meydana gelmiş, görev ve sorumluluklarda eşit paylaşımlar olmuştur.

Modernleşmeyle birlikte ailenin mahremiyetinde değişimler olmuş ve özellikle son zamanlarda aileyi ilgilendiren “mahrem” konular televizyon ve gazetelerde yer almıştır. Ailede boşanma durumları, aile içi şiddet, ilişkiler, evlilik konusu ve eş seçimi gibi birçok mahrem konu, kamuoyu önünde ifade edilir hale gelmiştir. Önceki dönemlerde toplumda mahremiyet kuralları daha sıkıyken modernleşmeyle birlikte gevşek ilişkilere dönüşmüş, küreselleşen dünya kuralsızlıklarla karşı karşıya kalmıştır.²¹

Modernleşmenin diğer önemli bir etkisi de üretime katılım konusunda değişiklikler olmuştur. Geniş aile bağlarının zayıflayarak çekirdek aile bağlarının güçlendiği aile ortamlarının belirdiği gözlemlenmiştir. Özellikle geniş ailenin üretime katkısının azaldığı ve diğer taraftan çekirdek ailenin üretime katkı sağlayarak gerek ev harcamalarında gerekse bu harcamaların tasarrufunda etkin bir rol oynadığı görülmüştür. Dolayısıyla geniş aile bağlarının toplumsal ilerlemeyi zorlaştırdığı ve çekirdek aile bağlarının ise tam tersi toplumsal ilerlemeyi kolaylaştırdığı görüşü ortaya çıkmıştır.

Bu süreçte önümüze çıkan diğer bir değişim de kentleşmenin ortaya çıkmasıdır. Kentleşmeyle birlikte nüfusta artış olmuş, kente göçler sonucunda kent yapısında karışıklıklar ortaya çıkmış, ilişkiler samimiyetten uzaklaşıp daha resmi hale gelmiş, kente uyum sorunu yaşanmış ve sağlık, barınma, eğitim ve iş sahibi olma gibi ihtiyaçların karşılanması konusunda birçok sıkıntı ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu sorunlar aile yapısındaki bireylerin rollerini ve sorumluluklarını değiştirmiş ve ilerleyen zamanlarda ailelerde çözümler baş göstermiştir.

Modernleşmeyle birlikte ailede meydana gelen diğer değişimlere baktığımız da; çocuk sayısının azalması, evlenme yaşının yükselmesi, akrabalık ilişkilerinde zayıflamalar, cinsiyet bakış açısındaki değişimler, sosyal medya içeriklerinin değişmesi, kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler, internet kullanımı, toplumun bireyle sosyal bağının kopması, intiharların artması, aile üyelerinin arasındaki ilişkinin azalması veya ortadan kalkması, ailenin değerlerini kaybetmesi, bireyselleşme, ailenin fonksiyonlarının azalması, kalkması veya başka kurumlara dağıtılması, ailenin üretimden tüketim birliğine dönüşmesi gibi birçok değişim karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanı sıra modernleşmenin yeni aile yapılarını da ortaya çıkardığını görmekteyiz. Bu aile

²¹ Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, 105-106.

yapılarında boşanmaların artması, nikâhsız evliliklerin çoğalması, dayanışmanın azalması, dinin aileyi birleştirici gücünün gevşemesi vb. gibi hususlar dikkat çekmektedir.

1.3. Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Gelişimi

Maneviyat kelimesinin anlamına baktığımızda “Karşılaşılan zorluk ve tehlikeler karşısında inanç ve ahlaki değerlere bağlılıktan doğan dayanma gücü” olarak karşımıza çıkmaktadır.²² Maneviyat kavramı bazen kiliseye tepki sonucu oluşan bir görüş bazen de kilisenin kendisi olarak meydana çıkmıştır. Son zamanlarda din ve maneviyat kavramlarının farklı tanımlandığı ve özellikle din ve maneviyat kavramlarının birbirinden ayrılmasında Asya ve Hindistan gibi ülkelerdeki din anlayışlarının etkili olduğu belirtilmiştir. Önceleri din ve maneviyat kavramları birbirlerinden ayrı ayrı ifade edilse de bu kavramların tamamen ayrılmadıkları, alanlarının genişlediği, beraberinde dindarlık ve maneviyat tanımlarının da değiştiği ve iki kavram arasındaki alakanın belirsizleştiği tespit edilmiştir. Din ve maneviyat kavramlarının birbiriyle örtüşen ve birbirinden ayrılan tarafları belirtilerek her iki kavramın çok boyutlu olduğu; merhamet, hoşgörü ve affedicilik gibi kavramların maneviyatla alakalı olduğu, her insanda manevi bir potansiyelin var olduğu ve yine maneviyatın iç huzurla ve hayatın anlamıyla ilgili olduğu belirtilmiştir.²³

İnsanoğlu için maneviyat geçmişten bu yana büyük önem arz etmiştir. Her dönemde sıkıntı ve zorluklarla karşılaşan insan bu durumdan kurtulmak için çareler bulmaya çabalamış ve manevi anlamda bir arayış içerisine girmiştir. Dini inancın zayıflaması, teknolojidaki ilerlemeler ve toplumsal değerlerin yitirilmesi vb. nedenlerden dolayı insanoğlunun manevi boşluğunu gidermek için değişik birtakım manevi arayışlarda olduğu görülmüştür. İnsandaki bu arayış günümüzde maneviyatla ilgili çalışmaların artmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle 1980’li yıllardan bu yana Batı maneviyat kavramını yaygın bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Sosyal bilimlerle dinin birbirine mesafeli olmasının tam aksine sadece dini anlamı değil dünyevi anlamı da içine alarak geniş bir anlam kazanan maneviyat kavramıyla sosyal bilimler kavramının birbirine yakın

²² Güncel Türkçe Sözlük, "Maneviyat" (Erişim 12 Aralık 2023).

²³ Muhlise Arzu Peçenek, “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik I-II”, *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 3/1 (29 Mart 2019), 104-113.

olduğu görülmüştür. Zira maneviyat kavramının anlamı tek ve mutlak anlamda ifade edilmeyip hem dini değerleri hem de kültürel nitelikleri içine alan geniş bir anlamda kullanılmıştır. Literatüre baktığımızda ise maneviyat kavramının yerine dini danışmanlık ve manevi destek gibi kavramların da kullanıldığını görmekteyiz. Fakat manevi danışmanlık herhangi bir dinle sınırlı tutulmamalıdır. Çünkü manevi danışmanlık alanında yapılan uygulamalar sadece dini problemlerle ilgili değil, aynı zamanda dinden bağımsız olan birtakım kişisel sorunlarla da alakalıdır.²⁴

İngilizcede manevi bakım kavramı anlamında kullanılan “Spiritual Care” kavramının insanların karşılaştıkları zor durumlarda ya da hayatın anlamını bulmaya çalıştıklarında bireylere kendi inançlarına göre verilen profesyonel yardım anlamına geldiğini görmekteyiz. Manevi bakımla yakın anlam içeren manevi destek kavramı ise insanın yalnız kaldığını düşündüğü, bunalım geçirdiği ve duygusal bakımdan sıkıntılar ve sorunlar yaşadığı anlarda yaşadığı stresle başa çıkmak ve bu problemlerin üstesinden gelmek ve bunlara çözüm bulmak için ümit vermek, kendilerinin farkına varmalarını sağlamak adına insana yardım etmektir. Manevi destek anlamında ise; kaybetme, hasta olma ve yükümlü olma gibi yaşanan durumlarda beliren keder, hayal kırıklığı, hüsrana ve acı gibi duygusal zamanlarda bireylere rehberlik ederek gereken motivasyon ve morali vererek kişinin hayatını bir düzene koymasına ve değer kazanmasına yardım ederek yaşadığı süreci daha kolay atlattırmasını sağlamaktır. Manevi destek sadece hayatında birtakım problemlerle karşılaşan bireylere değil aynı zamanda duygusal anlamda sağlıklı bireylere de verilebilir. Verilen manevi danışmanlık uygulamaları sadece dini problemlerle ilgilenmeyip, bireyin kendisiyle alakalı ortaya çıkan problemlerle de ilgilenmektedir. Bu bağlamda manevi danışmanlığı verecek kişinin sadece teolojik bakış açısıyla değil psikolojik ve sosyolojik bakış açılarıyla da bireyin karşılaştığı problemleri ele alması gerekir.²⁵

Manevî rehberlik ve danışmanlık, uzmanlık gerektiren bir alan olduğundan manevî danışmanların yeterliliği önemli bir konudur. Dinî/ manevî konularda yeterli eğitimi olmayan psikoterapistlerin hakikatini bilmedikleri dinî konularda ön yargılı davranmaları durumunda danışana önemli zararlar vermeleri mümkündür. Diğer yandan din adına

²⁴ Ayşe Gökmen, “‘Manevi Danışmanlık ve Rehberlik’ Çalışmaları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi (2017-2020)”, *Akif* 51/1 (30 Haziran 2021), 175.

²⁵ Gökmen, “‘Manevi Danışmanlık ve Rehberlik’ Çalışmaları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, 176.

insanı derinlemesine anlamaktan uzak, yasaklayıcı dinî yaklaşımların, dinin şifa verici niteliğine engel olacağı konusunda kaygılar da bulunmaktadır. Bu nedenle din ve maneviyata ilişkin bilgi düzeyi kadar psikolojik danışmanlık bilgi ve deneyim düzeyi de manevî danışmanlık yapacak bireyler için önem taşımaktadır.”²⁶

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri alanında Türkiye’de yapılan çalışmalara baktığımızda daha ilk basamaklardadır. Zamanla maneviyata yönelimin artmasıyla yeni akademik çalışmalar yapılmış ve yeni akademik uygulama alanları ortaya çıkmıştır.²⁷

Manevi danışmanlık ve rehberlik, Türkiye’de ilk defa dini eğitim verme amacıyla cezaevlerinde vaiz görevlendirilmesi ile gündeme gelmiş ve daha sonra diğer kurumlarda da yerini almıştır. Aşağıdaki tabloda ülkemizde, bahsi geçen kurumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin yıllara göre gelişimi gösterilmiştir.²⁸

1982: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin de bulunduğu müfredat ile birlikte cezaevi vaizlerinin göreve başlaması
2001: Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında Hükümlü ve Tutukluların Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik Protokol
2003: Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının faaliyete geçmesi
2011: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü
2014: Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Yeşilay Cemiyeti Arasında İşbirliği Protokolü
2015: Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sağlık Bakanlığı Arasında Hastanelerde Manevi Destek Sunmaya Yönelik İşbirliği Protokolü
2015: Diyanet İşleri Başkanlığı ile TC. Gençlik ve Spor Bakanlığı Arasında İmzalanan İşbirliği Protokolü
2016: Diyanet İşleri Başkanlığı ile Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü

²⁶ Mebrure Doğan, “Hastane Örneği Üzerinden Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/2 (15 Aralık 2017), 1299.

²⁷ Gökmen, “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik’ Çalışmaları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, 177.

²⁸ Fatma Coşkun, “Dünden Bugüne Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri / Spiritual Counseling and Guidance Services from Past to Present”, *İlahiyât Akademik Araştırmalar Yıllığı* 0/5 (30 Aralık 2022), 80.

Manevi danışmanlık ve rehberlik; hastanelerde hastalara moral vermek, cezaevlerinde hükümlü ve tutuklulara manevi destek sağlamak, yetiştirme yurdunda kalan çocuk ve gençlere destek ve yardımcı olmak, huzurevlerinde kalan yaşlı insanlara maneviyatla moral destek vermek gibi uygulama alanlarına sahiptir.²⁹

Görüldüğü üzere insan var olduğu sürece hangi dönemde olursa olsun manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yapılacak çalışmalara her zaman ihtiyaç vardır. Bu çalışmalarda görev alacak kişilere de önemli görevler düşmektedir.

2. Ailede Manevi Danışmanlığın Önemi

2.1. Aile İle Manevi Yaklaşım Arasındaki İlişki

İnsanoğlu çok yönlü bir varlıktır. Yeme, içme ve barınma gibi temel ihtiyaçlara sahip bir varlık olarak bedensel özellikleri olduğu gibi aynı zamanda sevme, sevilme ve merhamet duyma gibi duygusal ihtiyaçlara da sahip bir varlık olarak psikolojik özellikleri de vardır. Bu açıdan bakıldığında insanoğlunun psikolojik özellikleri yaşamının bütün alanlarını etkilemektedir. Yapılan birçok araştırmaya göre din ve maneviyatın, bireylerin sağlığını hem fiziksel hem de ruhsal anlamda olumlu-olumsuz yönlerden etkilediği bilinmektedir. Örneğin; din ve maneviyat ile insandaki ümit duygusunun; insandaki iyi oluş ve özgüven sahibi olma ile hayattan memnun olma duygusunun arasında paralel bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Din ve maneviyatın insanın fiziksel ve psikolojik sağlığını olumsuz etkilediğini ortaya koyan çalışmalar da karşımıza çıkmaktadır.³⁰

İlk zamanlarda yapılan çalışmalara baktığımızda maneviyatın bireyi fiziksel ve ruhsal bakımdan etkilediği üzerinde durulurken daha sonra ailelerdeki çözümlerle yaşanan sıkıntı ve problemlerin ve beraberinde de boşanma oranlarının artmasıyla birlikte maneviyatın aile bağlarına ve ailedeki bireylere etkisi de dikkat çekmektedir. Modernleşmenin aileleri etkilemesi sonucunda ailelerde çözümler ve problemler baş göstermiş, bu durum aile danışmanlığının ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Böylece maneviyatın aile içi ilişkilerde önemli bir unsur olduğu daha da belirginleşmiş ve aile içi

²⁹ Coşkun, “Dünden Bugüne Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri / Spiritual Counseling and Guidance Services from Past to Present”, 80.

³⁰ Kılınçer, Maneviyat Yönelimli Aile Danışmanlığı, 97.

ilişkileri önemli oranda etkilediği görüldüğünden maneviyat, aile danışmanlığı alanında da ön plana çıkmıştır.

Din ve maneviyat, fiziksel ve ruh sağlığını etkilediği gibi bireylerin evlilik, aile ilişkileri, duygu, düşünce ve beklentilerini de etkilemektedir. Din, evliliğe yapılan yatırımları arttırmış, evliliğe zarar verici tutum ve davranışları engellemiş, çiftleri evlilik ilişkisine daha olumlu bakmaya yönlendirmiş, ortaya koyduğu değer, norm ve sosyal destekle evlilik ve ailenin sağlıklı bir şekilde devamını sağlamıştır. Din, doğrudan müdahalelerinin yanı sıra evlilik ve aileyi dolaylı olarak da etkilemektedir. Dini inanç ve uygulamalar, dinin sağladığı sosyal destek alanı kişinin psikolojik iyilik halini arttırmakta, bu da evlilik ilişkisine olumlu şekilde yansımaktadır. Din ve aile arasındaki karşılıklı ilişki ve etki aileyle ilgili çalışan birçok disiplinin dikkatini çekmiştir. Özellikle son yıllarda din ve maneviyatın aile üzerindeki etkilerinin ne olduğunu araştıran çalışmaların sayısı artmıştır.”³¹

2.2. Ailede Manevi Danışmanlığa ve Rehberliğe Duyulan İhtiyaç

Aile, bireyin toplumsal kimlik kazanmasında ve hayata dair ilk öğrenimlerini yapmasında önemli bir yere sahiptir. Bireyler ailede aldıkları eğitimle hayata atılmakta ve sahip oldukları davranışları ve yaşam şekillerini topluma yansıtmaktadırlar. Aile, modernleşme ve sanayileşme süreciyle birlikte köklü değişikliklere uğramış ve değişikliklerin sonucunda birçok sorunla karşılaşmıştır.

Ailelere manevi yaklaşımın amacı, ailedeki bireyler arasında sağlıklı iletişimi, huzurlu, güvenli ve mutlu ortamı kurmak ve ailenin bütünlüğünü korumak için gerekli tedbirleri alıp bu yönde hareket edilmesini sağlamaktır. Bu yüzden ailelere manevi danışmanlık yapılırken aileyi bir bütün halinde ele almak daha sağlıklı olacaktır. Zira ailedeki her bir ferden yaşamdan aldığı izler farklı farklıdır. Bu durum beraberinde farklı alanlarda aile danışmanlığı yaklaşımının gelişmesini sağlamıştır. Yalnız ortaya çıkan bu yaklaşımlara baktığımızda özellikle pozitivist ve seküler düşünceleri esas alan modernist anlayışa dayalı yaklaşımların, ailenin inanç ve maneviyat yönünü görmezden gelerek ailelerin birey olarak hislerini, yaşam biçimlerini ve hayatta anlam verdiği birçok şeyi yok sayıp aileyi birer makine gibi kabul ettiği ve hatta bu alanda deneysel çalışmalar yaptığı belirtilmiştir. Özellikle danışmanlık isteyen kişilerin geçmişlerine dönük herhangi

³¹ Kılınçer, Maneviyat Yönelimli Aile Danışmanlığı, 98.

bir değişiklik yapılamayacağını bile bile ailedeki bireylerin karşılaştıkları sorunlara geçmişlerine bakarak çözüm yolları aranmıştır. Bu yüzden ailelere karşılaştığı problemler için gerektiği şekilde yardım yapılamamıştır. Oysaki yapılan araştırmalarda geçmişteki yaşantıların tedavilerde önemli bir katkısının olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu gibi sebeplerden dolayı hızla ilerleyen çağda aile bütünlüğünü tehdit eden unsurlar yeniden gözden geçirilerek bu yönde tedbirlerin alınmasının ve aileleri manevi danışmanlığa yönelten sebeplerin tekrar belirlenmesinin önemli olduğu görülmüştür. Aynı zamanda ailelere manevi danışmanlık yapılırken geleneksel anlayış ve kuramların metotları olsun tedavi yöntemleri olsun günümüzde ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamamaktadır. Çağımızda ailelerin karşılaştığı sıkıntılar ve bu sıkıntılar sebebiyle çözülmeye uğraması günümüzdeki aile danışmanlığındaki metot ve yöntemlerin yetersiz olduğunu göstermektedir. Ailede ve toplumda meydana gelen değişiklikleri göz önünde bulundurarak aile danışmanlığı kuramlarını tekrar yorumlamaya ve yeni kuramlar geliştirmeye ihtiyaç vardır.³²

³² Ağırbaş, Manevi Yönelimli Aile Danışmanlığı, 20.

İKİNCİ BÖLÜM AİLEVİ PROBLEMLERE YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. Ailede Ortaya Çıkan Problemlerin Tespiti

Öncelikle güçlü ve sağlam temellere oturtulmuş toplumların dikkat çeken özelliği fertleri arasında amaç ve düşünce birlikteliği olan, birbirlerine kenetlenmiş ailelerden oluşmalarıdır. Toplumun bir arada tutan ve dağılmasını önleyen aile, çocuğu sosyalleşme bakımından hayata hazırlayan, istenilen şahsi özelliklere sahip bireyin yetişmesini ve manevi ve kültürel değerlerimizin benimsenmesini sağlayan bir okul olarak karşımıza çıkmaktadır.³³

Bir toplumda aile bağları ne kadar güçlüyse toplumda güçlü; aile bağları ne kadar zayıfsa toplum da o kadar zayıf hale gelmektedir. Ailedeki en ufak bir değişiklik doğrudan topluma yansımaktadır. O yüzden ailenin manevi ve ahlaki değerler üzerine inşa edilmesi toplumun güçlendirilmesi için önemli bir adım olacaktır. Nasıl ki harcı olmayan bir bina en ufak bir sarsıntıya dayanamazsa sağlam temellere oturtulmayan bir ailenin bireyleri de en ufak bir problem ve sıkıntı rüzgarına dayanamayıp hayatın akışında savrulup giderler. İslam dininde ailenin korunması demek toplumun korunması demektir. Bir toplumda sağlıklı düşünen, sağlıklı kararlar veren ve sağlıklı iletişim kuran bireylerin bulunması halinde toplumda karşılaşılan zorlukların üstesinden gelinecek ve toplumsal hayatın sağlığını bozan her türlü manevi hastalık iyileştirilecektir. Dolayısıyla toplumsal hayatın iyileştirilmesi, ailenin iyileştirilmesinden geçmektedir.

Modernleşmeyle birlikte ailede doğrudan doğruya ortaya çıkan çözümler, ailenin işlevlerini derinden etkilemiş, aile içi birçok problemi beraberinde getirmiştir. Hasta olan bir vücudun iyileşmesi için önce hastalığı ortaya çıkaran nedenlerin belirlenmesi gerekmektedir ki toplumsal yapıda ortaya çıkan bir düzensizliği gidermenin yolu da öncelikle düzensizliğe sebep olan durumları tespit etmekten geçmektedir. Bu tespite toplumun temel yapı taşı olan aileden başlamak gerekmektedir. Geçmişten günümüze bu amaçla yapılmış birçok araştırmanın sonuçları, aile içerisindeki problemleri çözmeye adına

³³ Tahsin Kazan, "Ailede Geçimsizlik Problemi ve Hadislerle Çözüm Önerileri", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/1 (16 Ocak 2021), 175.

önemli bir ışık tutacaktır. Yapılan bu araştırmalar sonucunda günümüzde aile içerisinde karşılaşılan problemlere baktığımızda; aile içinde iletişimsizliğin olması, dil ve üslubun doğru kullanılmaması, huzurun sağlanamaması, iş birliğinin olmaması, sevgi ve saygıdan yoksun bir ortamın bulunması, sadakatsizlik, karşılıklı güvenin zedelenmesi, sorumlulukların yerine getirilmemesi ve ilişkilerde dengenin bozulması gibi pek çok problem karşımıza çıkmaktadır.

2. Aile Bireyleri Arasında Yaşanan Problemlere Çözüm Önerileri

Aile, insanın hayat imtihanında yer alan ayrı bir imkân ve imtihan alanıdır. Toplumda iyi olmanın yolu ailede iyi olmaktan geçer. Bireyin ahlaklı ve iyi olmasında ailenin rolü tartışılmazdır. Çünkü aile bireyin doğup büyüdüğü ve kendisini gerçekleştirebildiği yerdir.³⁴ Ailede bireyler kendilerini ne derece gerçekleştirdiyse ve yetenek ve yaşları hangi ölçüde ise bireyler ailedeki rollerini de o ölçüde yerine getirirler. Bu durumun aile yaşantısının olumsuz yönlerinin düzeltilmesinde, ailede bireyler arasında olumlu ilişkilerin kurulmasında, grup bütünlüğünün sağlanmasında faydalı olduğu görüşü ileri sürülmüştür. Bunun sonucunda bireyin ailede önemli bir yeri olduğunu ve kendisine değer verildiğini hissederek doyum sağlayacağı aktarılmıştır. Aile ortamında yaşanan problemlerin çözümünde yapılacak ilk davranış, karşılaşılan problemlerle yüzleşmektir. Eğer ailede bireyler problemleri kabul etmezlerse çatışmalara karşı alınacak önlemler sağlıklı ilişkilerin gelişmesini sonuç vermeyecektir. Çünkü bir problemin varlığını kabul etmek demek, problemin çözümü için gayret göstermeye de hazır olmak demektir.³⁵ Bu yüzden aile bütünlüğünü sağlamaya yönelik önce bireylerin yaklaşımlarını ele almak ve bu yaklaşımlara göre de işlevsel çözüm önerileri getirmek daha olumlu sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

Bu bölümde ailede yaşanan sorunların temelinde yatan nedenlere yönelik çözüm önerileri üzerinde durulmuştur. Özellikle de aile içerisindeki bireylerin gerek psikolojik ve gerekse de sosyolojik yaklaşımları ele alınarak karşılaşılan problemlerin giderilmesi yönünde öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

³⁴ Nevzat Tarhan, *Bilinçli Aile Olmak* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2022), 55.

³⁵ Ali Bayer, "Ailede Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri", *Antakiyat* 1/2 (30 Aralık 2018), 228-229.

2.1. Ailede Doğru İletişim Kurmak

İletişim; “Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması; bildirişim, haberleşme, komünikasyon.” anlamına gelmektedir.³⁶ İletişim kısaca bir mesaj alışverişidir. İki ya da daha fazla kişinin aralarındaki düşünce ve duygu alışverişidir. Ailede iyi bir iletişimin esası ise eşlerin birbirlerini tanımalarından geçer. Bu süreçte iletişimsel hataları tespit etmek çok önemli. Bu hatalar her bireye ve her aileye göre değişebilir. Ama bir genelleme yaparsak bu hatalardan bazıları; yapıcı olmayan eleştiri, genelleme, akıl okuma, geçmiş yaşantılara sürekli dönmek, teşhis koymak, hep haklı olma gayreti içerisinde olmak, vurdumduymazlık, geçiştirmek, suçlamak, emredici dil kullanmak, rekabet ve tehdit olarak sıralayabiliriz. Örneğin; Ailede bireylerin birbirlerine “sen” ile başlayan cümleler kurmaları neticesinde suçlamalarla başlayan bu durum artık bir savaşa dönüşmeye başlar. Bu savaşa başlamadan, “sen” yerine “ben” diye başlamak eşler arasında barışın en önemli adımıdır. Diğer bir metot da yapıcı bir eleştiride bulunmak için eleştirinin başında ve sonunda olumlu mesajlar vermektir. Bu konuda birçok metot ve yöntem sayabiliriz.³⁷

İletişimde dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da bireylerin birbirlerinin iletişim dilini öğrenmelidir. Bu durumda aradaki iletişimi canlı tutmak için tarafların birbirlerinin değerlerini öğrenip kendi değerleriyle ortak olanlara odaklanılabılır. Görüldüğü üzere bireyler arasında ortak değerler ne kadar fazla olursa, paylaşım da o kadar sağlıklı olur.³⁸

İletişimde altın gibi değerli olan bazı kurallar vardır. Örneğin; tarafların beklentileri, fiziksel, ruhsal ve duygusal ihtiyaçları konuşulduğunda; her iki taraf birer adım atarak ortak noktada buluşup uzlaşmaya çalışmaları, sinirli, kızgın, öfkeli ve ilgisiz tavırlara karşı iyi zanlı yaklaşmak, karşı tarafı değiştirmeye çalışmamak gibi.

Öncelikle bireylerin ailede en önemli sorumlulukları, birbirlerini doğru anlayabilmek ve doğru bir hayat sürdürebilmek için kendilerini bilgi ile donatmaları ve bu bilgileri hayata geçirebilmek için birbirlerine yardımcı olmalarıdır. Eğer aile içi ilişkilerde bu yaklaşım içerisinde olunmuyorsa o zaman ilişkinin hangi amaçla yaşandığını gözden geçirmek gerekir. Ailede bireylerin birbirinden istedikleri şeyler, o anki duruma uygun değilse otomatikman ters tepecektir. Eğer bunlarda bir sıkıntı olmayıp

³⁶ Güncel Türkçe Sözlük, “iletişim” (Erişim 13 Aralık 2023).

³⁷ Filiz Tepe - İlknur Özhan, *Evliliğimi Nasıl Kurtarırım?* (İstanbul: Nesil Yayın, 2022), 171-172.

³⁸ Nevzat Tarhan, *Mutlu Evlilik Psikolojisi* (Timaş Yayınları, 2019), 73-80.

yöntem ve üslup doğru olmazsa yine istenilen sonuç alınamaz. Burada yapılacak şey kişinin iletişim kurarken önce kendi dil ve üslubunu doğru kullanmasıdır ki karşıdaki insanda oluşan tesir de olumlu yönde olsun.³⁹

İletişimde diğer bir husus da duyguların kontrolünü sağlamaktır. Yaşadığımız bazı sorunlar sonrası öfke, kaygı, korku ve üzüntü gibi duygularımızın normal hayatımızda ve evlilik içinde kontrolden çıktığı zamanlar olmaktadır. Karşımızdaki kişinin duyguları kontrolden çıktığında kişi yoğun duygular yaşar. Bu durumda o insana bir şeyler anlatmaya çalışmanın hiçbir faydası olmayacaktır. Hatta çoğu zaman bu durumda iletişim kurmaya çalışmak yaşadığı duygunun daha da artmasına sebep olacaktır. Bu durumda iletişim kurmak yerine onun sakinleşmesini beklemek en doğru davranış olacaktır.

İletişimde temkinli iyimser olmak, yani insanın kötülüğe açık olabileceğini düşünerek iyimser olmak, karşı taraf hakkında olumlu düşünmek büyük önem arz etmektedir. Eşler de hem birbirlerine hem de çocuklarına karşı temkinli iyimser bir davranış içinde davranmalıdırlar. Örneğin; anne çocuğu kendi haline bırakamaz çünkü olumsuz bir sonuçla karşılaşılabilir.⁴⁰

İletişimsizlik, çatışmalı iletişimden daha kötüdür. Eşler birbirleriyle iletişim kuramıyorlarsa ya da sürekli çatışmaya bir iletişim içindeyseler, yapmaları gereken ilk şey birbirlerinin iletişim dilini öğrenmektir. Bu da iki tarafın da “Şu ana kadar uyguladığım iletişim dili başarılı olmadığına göre başka bir alternatif denemeliyim” şeklinde kendini sorgulamasına ve çözüm için kafa yorulmasına bağlıdır. Eşler hep böyle zihinsel sorgulama içerisinde olurlarsa, doğru iletişim yolunu bulacaklardır”.⁴¹

İletişimin sağlıklı olması için sözsüz iletişim çok daha önemlidir. Sözsüz iletişimin iletişim oranına baktığımızda %60-70 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu oranın yüksek olmasının sebebi, sözsüz iletişimde daha çok jestlerin, mimiklerin ve duyguların aktarımının olmasıdır. Bazen kişilerin bir bakışı konuşmaktan daha çok etkilidir. Örneğin bir annenin çocuğunu yanlış bir davranışı karşısında bakışlarıyla uyarması gibi.⁴² Dolayısıyla sözsüz iletişim yolunun, ailede büyük önem arz ettiği belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

³⁹ Saliha Erdim, *Kendime Düşeni Yaparak Mutlu Olmak İstiyorum* (İstanbul: Hayat Yayın, 2022), 167.

⁴⁰ Nevzat Tarhan, *Bilinçli Aile Olmak* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2023), 200-201.

⁴¹ Tarhan, *Mutlu Evlilik Psikolojisi*, 73.

⁴² Arif Durğun, “Aile İçi Problemler ve Çözüm Önerileri”, *Mehir Aile Dergisi* 1 (25 Nisan 2016), 87.

Kur'an-ı Kerim'de, insanların birbirleriyle etkili bir şekilde iletişim kurlmaları ve birbirlerini anlamaları gerektiği konusunda sık sık vurgu yapılır. Örneğin, Nisa Suresi'nde 58. Ayette şöyle buyrulmaktadır: “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir”.⁴³

2.2. Aile İçinde Eşlerin Birbirlerine Destek Olmaları

Ailelerimizin sevgi paylaşımı yapan ve hayata bağlılığımızı arttıran bir fonksiyonu olmalıdır. Her insan yol arkadaşı tarafından sevilip değer verildiğini ve korunduğunu, her zaman yanında durulduğunu bilmek ister. Aynı zamanda hayat arkadaşını kendisinin mutluluğu, huzuru ve iyiliği için gayret içinde olduğunu görmek de ister. Eğer ailedeki eşler bu yaklaşım biçimiyle hareket ederlerse hem “ben” hem de “biz” kavramının manasını hayatlarına taşımış olurlar. Evlilikte asıl gaye, biz olarak hayata devam etmek, birbirimizin kötü yönlerini görmezden gelip iyi yönlerimizin gelişmesini sağlamak ve bu yönlerimizi korumaktır. Dünyada her şeyin farklı bir beslenme ve korunma sistemi vardır. Örneğin bir hayvanın beslenmesi, bir bitkinin beslenmesi ve bir insana değer verilmesi için farklı fonksiyonların bulunması gerekir. Bizlere düşen görev önce bunları tanıyıp sonra bunların fonksiyonlarını öğrenip ona göre davranmaya çalışmalıyız.. Bizi gerçek insan olmaya yönelten özelliklerimizi besleyip korumalıyız.⁴⁴

Ailede eşler her zaman birbirine destek olmalı, mutluluk ve sevinçleri paylaştıkları gibi üzüntü ve kederi de paylaşmalıdırlar. Hayatımızın her zaman istediğimiz gibi devam etmeyip inişli çıkışlı şekilde devam ettiği zamanlarda olmuştur. Eşler bu engebeleri aşmak için gayret göstermelidirler.

Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî bu konuda şöyle der: “Gül, o güzel kokuyu diken ile hoş geçindiği için kazandı. Bu hakikati gülden de işit: bak, o ne diyor: Dikenle beraber bulunduğum için neden gama düşeyim, neden kendimi kedere salayım? Ben ki, gülmeyi kötü huylu dikenin beraberliğine katlandığım için elde ettim. Onun vesilesiyle âleme güzellikler ve hoş kokular sunma imkânına kavuştum”.⁴⁵

⁴³ *Kur'an Yolu* (Erişim 03 Aralık 2023), en-Nisâ 4/58.

⁴⁴ Erdim, *Mutlu Olmak*, 17-18.

⁴⁵ Mevlânâ Celaleddin Rûmî, *Mesnevî*, çev. Süleyman Nahîfî (İstanbul: Timaş Yayınları, 2007), 3/452.

Eşten alınan desteğin yüksek olması, eşler arasındaki bağı kuvvetlendirdiği gibi onlara değerli olduklarını ve aynı zamanda sevildiklerini hissetmelerini de sağlar. Eğer bir evlilikte sosyal destek ve eş desteği yetersiz olursa bu durum evlilikteki iletişimin zayıflamasına ve her şeyden önce eşlerin ihtiyacı olan desteğin karşılanmamasına ve buna bağlı olarak evlilik kalitesinin de azalmasına yol açmaktadır. Eşleri tarafından desteklenen bireyler evliliklerinden daha fazla doyum sağlamakta ve beraberinde devam ettirdikleri evliliklerini daha kaliteli değerlendirmektedirler. Bu durum eş desteği ile evlilik doyumu arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.⁴⁶

2.3. Aile Bireylerinin Birbirlerine Karşı Empatiyle Davranması

Empati “Duygudaşlık” anlamında karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷ Empati, karşımızdaki insanın hislerini, duygularını anlama ve bunları paylaşma anlamında insanın sahip olabileceği en önemli kabiliyetlerden biridir.

Empati kavramına baktığımızda insan hayatında sağlam ilişkilerin kurulmasını ve duygusal anlamda sağlığın gelişmesini sağlayan önemli bir yere sahiptir. Empatinin toplumun temel yapı taşı olarak özellikle ailede kazanılıp gelişmesi, sosyal ilişkilerimizin daha sağlıklı bir şekilde devamı açısından büyük önem arz etmektedir.

Empati duygusal bağları besleyerek aile bireyleri arasındaki iletişimi güçlendirir. Ailede bireyler karşılıklı olarak anlayış içerisinde olduklarında daha nitelikli bir iletişim kurmuş oldukları gibi aynı zamanda birbirlerinin bakış açılarını da anlamış olurlar. Bu durum bireylerin duygusal ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmalarını sağladığı gibi bireylerin karşılaştıkları sorunları daha etkili bir şekilde çözmelerine de yardımcı olur. Beraberinde aile bireylerinin tartışmaları azalacak ve çatışmaları da daha yapıcı bir şekilde olacaktır. Böylece bireyler çözüm odaklı bir yaklaşım geliştirmiş olurlar.

Empatiyi aile bağlarının kuvvetlenmesi bakımından ele aldığımız da aile bireyleri arasındaki dayanışmayı nasıl kuvvetlendirdiğini ve özellikle eşlerin zor zamanlarında birbirlerine duygusal destek vermeleri neticesinde bu bağların daha güçlü hale geldiğini görmüş oluruz. Bunun sonucunda aile içinde güven ve sevgi de artar. Aile içinde eşlerin

⁴⁶ Merve Dinçer, “Evli Bireylerin Algıladıkları Eş Desteği ile Evlilik Kalite Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi* 2/2 (29 Aralık 2022), 306.

⁴⁷ Güncel Türkçe Sözlük, “empati” (Erişim 15 Aralık 2023).

birbirlerine empatiyle yaklaşımları, sağlıklı ve mutlu bir aile ortamını da beraberinde getirecektir.

Manevi rehberliğiyle bize yol gösteren, merhamet, sevgi ve hoşgörünün sembolü olan Mevlâna, ünlü eseri Mesnevi'sinde empatinin önemine şu şekilde vurgu yapmaktadır: “Dünyada mazlumların, düşkünlerin feryatlarını duyunca, onlara yardım için koşan er kişiler vardır. Onlar nerede olursa olsunlar, mazlumların feryatlarını duyarlar. Hakk'ın rahmeti gibi, feryat gelen tarafa doğru koşarlar. Dünyanın bozukluklarına, sarsıntularına, yıkıntılara destek olan, direk olan; gizli dertlerine, hastalıklarına hekim olan o üstün kişiler, sevginin, adaletin, merhametin ta kendisidirler. Onlar, Hak gibidir; onlardan sebep sorulmaz, onlar yaptıkları işler için rüşvet almazlar. Onlardan birine, “Can ve gönülden yaptığın bu iyiliği, bu yardımı niçin, neden yapıyorsun?” diye sorulsa, “O mazlumun başına gelen çaresizliği, içine düştüğü gamı, kederi için yapıyorum” der. İnsanlık ve iyilik hususunda aslan kesilmiş erin avı, sevgidir, merhamettir. İlaç, dünyada iyileştirmek için, hastadan başka kimseyi aramaz. Nerede bir dert varsa, deva oraya gider. Nerede alçak ve çukur yer varsa, su oraya akar.” şeklindeki hikmetli sözleriyle Mevlâna, birlik beraberlik, yardımlaşma ve dayanışmanın olabilmesi için empati kurmanın önemine dikkat çekmek istemiştir”.⁴⁸

2.4. Ailedeki Bireylerin Birbirlerine Değer Vermeleri

Huzurlu ve mutlu bir aile, öncelikle sevgi ve saygı temeli üzerine kurulur. İki karşı cinsin bir araya gelerek aile oluşturmaları ve huzur bulmaları, sevgi sayesinde mümkün olabilmektedir. Eşler arası iletişimde sevgi, saygı ve samimiyetin hâkim olması gerektiğini ifade etmiştik. Her kim ve hangi yaşta olursa olsun, insanoğlu, varlığının olumlu olarak kabul edilmesini ve değer verilmesini bekler; böyle bir ortamda kendini güvende ve mutlu hisseder. Kur'an'da eşlerin birbirlerinin elbisesi olduğunun ifade edilmesi, bir anlamda elbisenin bedene olan yakınlığı gibi eşlerin de birbirlerine karşı sevgi ve muhabbetle çok yakın olmalarına işaretir.

Hz. Peygamber (a.s.) aile bireylerini sever ve onlara değer verirdi. Kadına değer verilmeyen bir toplumda yaşayan Allah Resulü, kadına hak ettiği büyük şerefi kazandırmış, kadınları erkeklerin mülkiyetindeki bir mal veya köle değil, aynı haklara

⁴⁸ Giray Saynur Derman - Vildan Bağ, “Kişilerarası İlişkilerde Empati: İnsanın Manevi Dünyası İle Empati Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *International Journal of Social and Economic Sciences*, 11/1 (01 Haziran 2021), 6.

sahip kişiler olarak kabul etmiştir. Erkeğin aile reisi olmakla birlikte kadın üzerinde mutlak hâkim ve otorite olmadığını; kutsal kabul edilen aile kurumunun sevgi, şefkat ve merhamet üzerine kurulduğunu belirtmiştir. Nitekim hastalandığında dahi Hz. Aişe'nin odasında kalmak için de diğer hanımlarından izin alması, O'nun nezaket sahibi bir insan olduğunun yanı sıra eşlerine değer verdiğinin en somut göstergesi ve açık bir kanıtıdır. Eşlerin birbirlerinin üstünlük ve faziletli yönlerini söylemeleri, takdir ve teşekkür etmeleri ve değer vermeleri iletişim açısından önemlidir.⁴⁹

Evlilik bazı değerler üzerine kurulur. Saygı, sevgi, hoşgörü, sadakat, değer vermek, iletişim vb. değerleri sayabiliriz. Aile bireyleri birbirlerinin prensiplerine ve sınırlarına saygı duymalı, üzerine düşen rolleri yok saymamalıdır. Ailede bireylerden biri diğerinin üstlendiği rolü görmezden gelerek yok sayarsa beraberinde bireyler arasındaki saygı ortadan kalkar. İnsanın var olması demek insanın kendisine verilen değer demektir. Her zaman kendi sınırlarına saygı duyulduğunu bilen bir insan daha mutlu ve huzurlu olur. Ailede kendi varlığının değerli olduğunu bilir. Bu bağlamda ailede bireylerin birbirlerine değer vermesi büyük önem arz etmektedir.

2.5. Ailede Sınırların Belirlenmesi

Ailede bireylerin mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşamaları için üzerlerine düşen görev ve sorumlulukları bilmeleri ve bunları yerine getirmeleri gerekir. Eşler zaman zaman farklı sebeplerden dolayı çatışmalar yaşayabilirler. Hayat arkadaşı olan bu bireylerin bu arkadaşlığı devam ettirebilmeleri için evliliklerinde net kuralları belirlemeleri ve devamında da bunlara uymaları gerekir. Eşlerin kendilerine ait kurallarını karşılıklı konuşarak topluma uygun bir şekilde belirlemeleri yerinde olacaktır. Ailedeki sınırlamaların neler ve nasıl olacağı konusunda birlikte karar verilmesi bu sınırlamaların uygulanabilirliğini olumlu yönde etkileyecektir. Aynı zamanda eşlerin evlenmeden önce birbirlerini tanımaları da bu sınırların belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu konuda eşler kendi kişilik ve karakterlerinden ödün vermemeli ve kimliklerini net bir şekilde belirtmelidirler. Ayrıca belirlenen sınırlar eşlerin birbirlerine karşı sergiledikleri davranışlarla tutarlı olmalıdır. Toplumsal değişimlerle birlikte kültürel değerlerimiz de değiştiğinden eşlerin belirledikleri kuralların da zaman içinde değiştirilmesi

⁴⁹ Nevzat Aydın, "Hz. Peygamber'in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri", *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/1 (01 Haziran 2015), 109.

gerekmektedir. Bu sınırlara baktığımızda; ailede bireylerden birinin diğer aile üyelerini kendine benzemeleri konusunda baskı yapması veya kişinin beğenmediği ve sevmediği bir yönünü eşine yansıtması gibi sebeplerden dolayı ailede çatışmalar çıkmaktadır.⁵⁰

Ailede eşlerin belirledikleri sınırlar evliliğin sağlıklı bir şekilde yürütmesi adına birer pencere görevi görmektedir. Örneğin; evliliklerde genelde eşlerden birisi her şeyi birlikte yapmayı isterken diğer eş ise zaman zaman nefes alabileceği vakitlere ihtiyaç hissedebilir veya yalnız kalmak isteyebilir. Bu sorunun daha büyük bir problem haline gelmemesi için eşlerin karşılıklı olarak konuşmaları gerekir. Böylece eşler kendilerine ait özel alanlara ve zamanlara ihtiyaç duydukları noktada ortak bir karar belirleyerek ileride oluşabilecek çatışmaların önüne geçmiş olurlar.

Ailede sınırları belirlerken dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan bir diğeri de zihin karışıklığına ortam hazırlamamaktır. Bundan dolayı ortak kararlar verilirken net, kesin ve açık ifadeler kullanmak gerekmektedir. Eğer yoruma açık ifadelerle sınırlar oluşturulursa sonuca ulaşılamayacaktır. Zira ailede belirlenecek sınırlar evliliği zor hale getirmek için değil, tam tersi eşlerin ailede kendilerini daha mutlu ve daha huzurlu olmalarını sağlamak için konulmalıdır.

2.6. Aile Bireylerinin İlişkilerine Müdahale Etmemesi

Toplumda bazı ailelerde yaşanan problemlerin, eşlerin aileleri tarafından yapılan müdahaleler sonucu meydana geldiği de görülmektedir. Örneğin; bazen anne-babalar çocuklarına karşı baskıcı, koruyucu ve destekleyici birtakım tutumlar sergilerler. Çocukları büyüdüklerinde de aynı tavırlara devam ederler. Anne-babaların bu koruyuculuk tavrıyla birlikte çocuklar haddinden fazla kontrol altına alınmış olacaktırlar. Bu tavırla büyüyen çocuklar yaşamlarının devamında karşılaştıkları kimselere aşırı bağımlı hale gelip güvensiz ve duygusal anlamda kırıklıkları olan birer birey haline dönüşebilirler. Böyle bir durumun ortaya çıkmaması için ailede anne-babanın koruyuculuk tavrıyla değil aksine ebeveyn olarak çocuğu hayata hazırlama ve çocuğun sağlıklı ilişkiler kurması adına ne fazla koruyucu ne de tamamen ilgisiz bir tavır göstermeyip dengeli yaklaşımlarla hareket etmeleri yerinde bir davranış olacaktır.

⁵⁰ Ali Bayer, "Ailede Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri", *Antakiyat* 1/2 (30 Aralık 2018), 220.

Böylece bireyler, ileride çıkabilecek problemleri kendi kendilerine çözme yeteneği kazanmış olacaklardır.⁵¹

Toplumda eşlerin ebeveynlerinin aileye olan müdahaleleri genellikle toplumda gelin-kayınvalide çatışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Genelde bu tür çatışmaların nedenlerinden birisi aile bireylerinin birbirlerine objektif bir bakış açısıyla bakmamalarından ve zihinlerindeki önyargılardan kaynaklanmaktadır. Bu durumun çözülmesi adına her bireyin olaylara kendi penceresinden bakıp hep karşı tarafı değiştirmeye çalışmak yerine ön yargılara kapılmadan zaman zaman kendilerini de sorgulayıp değişmeye çabalaması daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır. Bu anlamda fedakarlığın tek taraflı değil de iki taraflı olması durumunda olumlu sonuçlar doğacaktır. İnsanların birbirlerine karşı hata yapma hakkını tanımaları gerekmektedir. Zira hiçbir insan sıfır hatalı değildir. İlişkilerde bu şekilde bir yaklaşımla düşünmek ailede çıkabilecek problemleri çözmede bireye olumlu bir bakış açısıyla hareket etmeyi sağlayacaktır.⁵²

Ailede bireyler kendi içlerinde huzurlu, barışık ve dengeli, birbirlerine karşı da anlayışlı, sevgi ve saygılı oldukları müddetçe ailedeki bağlarda güçlenecek ve bireylerin birbirlerine olan tutumları da ona göre şekillenecektir.

2.7. Ailede Sevgi, Saygı ve Güvenin Tesis Edilmesi

Ailede evliliğin sevgi, saygı ve güven gibi üç ana temel bağı vardır ve bunlar eşlerin duygularına göre şekil almaktadır. Birbiriyle alakalı olan üç bağ, aileyi ayakta tutan en önemli unsurlardır. Bu üç bağı tek taraflı olması halinde aile bireyleri arasındaki ilişkiler zayıflayacak ve beraberinde ailede çözümler meydana gelecektir. Örneğin; bir insanın dengesiz beslenmesi sonucunda nasıl ki bedensel rahatsızlıklar meydana geliyorsa, eşler arasında da sevilme, sayılma ve güvenilme gibi ihtiyaçların karşılanmaması halinde birtakım psikolojik sıkıntılar ve somut problemler ortaya çıkar. Bu durumda çözüm olarak ailede bireylerin duygularının rengini bilmeleri olumlu sonuçlar doğuracaktır. Nasıl ki tüm renkler, ana renklerin belli oranlarda birbirleriyle karışmasından oluşuyorsa aynen insandaki duygular da korku, güven ve sevgi gibi duyguların çeşitli oranlarda kendi aralarında karışımından ortaya çıkmaktadır. Örneğin; itaat, korkuyla sevginin;

⁵¹ Bayer, "Ailede Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri", 30 Aralık 2018, 221.

⁵² Nevzat Tarhan, *Aile Okulu ve Evlilik* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2023), 181-182.

saldırganlık, korkuyla öfkenin; kaçınma ise, korkuyla üzüntünün birleşmesinden oluşur. Dolayısıyla bütün duyguların karışımından da insanın kişisel özellikleri ortaya çıkar. Bu yüzden insanlarla olan iletişimlerde, birey olarak duyguların farkında olmak ve bu farkındalıkla davranışları, tepkileri ve tavırları belirlemek, sağlıklı ilişkiler kurma adına yerinde bir davranış olacaktır. Bu durum aile içi ilişkilerde sevgi, saygı ve güven bağlarının aynı seviyede tutulmasına da katkı sağlayacaktır.⁵³

Aile ortamının mutlu ve huzurlu bir şekilde oluşması, her şeyden önce helal rızık, beraberinde sadakat ve daha sonra da anne-babanın aralarındaki sevgiye ve saygıya dayanan bir iletişimle sağlanabilir. Ailenin atmosferini belirleyen temel etkenler anne-babanın psikolojik durumu ve iletişim şekilleridir. Kendi içlerinde huzurlu olan ve aile ilişkilerinde uyumu sağlayan bireyler aile yapısını pozitif olarak etkileyeceklerdir. Bu durumda ailedeki diğer bireylerin iletişimleri de bu yönde oluşacaktır.⁵⁴

2.8. Ailede Mahremiyetin Korunması

Dünyada yaşanan değişimlere baktığımızda iletişim alanında hızlı gelişmelerin olduğunu ve bu gelişmelerin sosyal, kültürel ve ahlaki alanlarda etkisini gösterdiğini görmekteyiz. Zamanımızda en yaygın olarak kullanılan, her türlü küresel iletişimi sağlayan ve sınırları olmayan iletişim araçlarından sosyal medya platformlarının da bu gelişmelerden etkilendiğini görmekteyiz. Sosyal medya her kuşaktan insanın kullandığı sınırı olmayan geniş bir iletişim ağı olduğu gibi birçok riski de taşımaktadır.

Günümüzde birçok toplumsal faktörün de etkisiyle mahremiyet algısı zaman içerisinde değişim göstermiştir. Bu faktörlerin başında iletişim alanında yaşanan gelişmeler gelmektedir ki toplumdaki mahremiyet olgusunu da büyük oranda etkilemiştir. Zira sosyal medya platformlarının mahremiyet yaklaşımı, özel hayatı ilgilendiren mahremiyet konusunda toplumun mahrem algısına dair sınırları zorlamakta ve bu durum bireyin kendi toplumsal değerleriyle çatışmasını netice vermektedir. Sosyal medya platformlarındaki programlarla özel hayatlar ifşa edilerek birey, özel alandan çıkıp toplumsal alana dahil edilmekte ve mahrem konuların herkesle paylaşılacağı mesajı verilmektedir. Bu durum zamanla toplumu duyarsızlaştırmıştır.

⁵³ Tarhan, *Mutlu Evlilik Psikolojisi*, 57-58.

⁵⁴ Erdim, *Mutlu Olmak*, 157.

Sosyal medya platformları çeşitlenmiş, günlük hayatın her kısmında yer almış ve bunların sonucunda toplumda bireylerin iletişim alışkanlıkları değişmiştir. Sosyal medya ve internet kişilere sınırsız özgürlükler sunmuş ve beraberinde bireye yaşam alanında yapamadığı birçok davranışı sanal kimliklerle yapabilme cesaretini vermiştir.⁵⁵ Bu şekilde mahremiyetin çöküşü ile toplumun en temel yapı taşı olan aile de etkilenmiştir.

Ailede mahremiyeti temel alan ilişkilerin amaçlarından biri güvenin oluşturulmasıdır. Ailenin bu anlamda bireyleri koruması ancak aile içinde mahremiyetin gözetilmesi ve güvenin tesis edilmesiyle gerçekleşir. Aile bireyleri arasındaki ilişkiler güvene dayalı bir şekilde devam ederse aile içinde mahremiyette sürekli hale gelecek ve beraberinde ortaya çıkan problemler de mahrem ilişkiler çerçevesinde çözülecektir.⁵⁶

Bireyler her zaman yaşamlarında ve sanal ortamlarda sorumluluklarını bilmeli ve ona göre davranmalıdırlar. İnsan yaşamının her alanında başta yaratıcısına karşı sorumlu olduğu gibi sonra da ailesine, akrabalarına, komşularına çevresine ve insanlığa karşı da sorumludur. Dolayısıyla insanların gerçek hayatta nasıl sorumlulukları varsa sanal ortamlarda da sorumlulukları vardır.⁵⁷

⁵⁵ Mustafa Bostancı, "Dijital Ebeveynlerin Sosyal Medyada Mahremiyet Algısı", *Academic Journal of Information Technology* 10/38 (17 Aralık 2023), 118.

⁵⁶ Mahmut Hakkı AKIN, "Aile ve Mahremiyet", *Tüm Yönleriyle Mahremiyet*, ed. H. Şule Albayrak (Ankara: Artı6 Medya Reklam Matbaa, 2023), 394.

⁵⁷ Bostancı, "Dijital Ebeveynlerin Sosyal Medyada Mahremiyet Algısı", 118.

SONUÇ

Bu çalışmada öncelikle tarihsel süreç içerisinde geçmişten geleceğe aile yapısı incelenerek modernleşme, kentleşme ve küreselleşme gibi faktörlerin aile yapısında meydana getirdiği değişimler ele alınmıştır. Beraberinde manevi danışmanlık ve rehberliğin gelişiminden bahsederken maneviyat kavramının tek ve mutlak anlamda olmadığını, daha geniş bir anlam içerdiğini görmekteyiz. Manevi danışmanlık ve rehberliğin hem dini değerler hem kültürel değerler hem de kişisel değerlerle de alakalı olduğu karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının genel çerçevesinin de birçok alanı içerisine aldığı görülür. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri alanında Türkiye’de yapılan çalışmalara baktığımızda birçok yeni akademik çalışmaların yapıldığını ve yeni akademik uygulamaların ortaya çıktığını görmekteyiz. Yapılan çalışmalarda birçok alanda olduğu gibi ailede manevi danışmanlık ve rehberlik alanında da çalışmaların yapılmasına ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada ailede manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde aile yapılarının incelenerek gözlem altına alınması gerektiği aktarılmış ve ailede ortaya çıkan problemlerin neler olduğunun tespit edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Beraberinde ailelerde yaşanan genel problemler göz önünde bulundurularak ailede doğru iletişim kurmak, aile bireylerinin birbirlerine karşı empatiyle davranması ve ailede sevgi, saygı ve güvenin tesis edilmesi gibi çözüm önerileri sunulmuştur. Bu çözüm önerilerini sadece bunlarla sınırlayamayız. Zira toplumda manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine ihtiyaç günden güne artmaktadır.

Toplumun modernleşme ve küreselleşme gibi faktörlerden olumsuz etkilenmesini önlemek adına bu konuda gerekli tedbirlerin alınması önemlidir. Özellikle toplumun temel yapı taşı olan aile kurumunun bütünlüğünü korumaya yönelik gerekli çalışmaların yapılması, ele alınması gereken konuların başında gelmektedir. Ailelerde ortaya çıkan problemler tespit edilip bunların kökenlerine inilerek ihtiyaç olunan manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının artırılması, manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarını yürütecek gerekli düzenlemelerin sağlanması ve manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini sağlayacak alanında uzman ve donanımlı danışmanların yetiştirilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Ağırbaş, Furkan. Manevi Yönelimli Aile Danışmanlığı. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Algan, Taner. “Aile Danışmanlığı Uygulaması: Dünü, Bugünü ve Yarını”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/7 (Ekim 2016), 2208-2217.
- Atak, Mustafa. “Aileyi Bütünleştirici ve Birliğini Koruyucu Manevi Yaklaşım”. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 7/2 (Ağustos 2023), 247-261. <https://doi.org/10.52115/apjir.1279502>
- Aydın, Nevzat. “Hz.Peygamber’in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri”. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/1 (Haziran 2015), 99-129.
- Akın, Mahmut Hakkı “Aile ve Mahremiyet”. *Tüm Yönleriyle Mahremiyet*. ed. H. Şule Albayrak. 387-403. Ankara: Artı6 Medya Reklam Matbaa, 2022.
- Bayer, Ali. “Ailede Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri”. *Antakiyat* 1/2 (Aralık 2018), 215-234.
- Bayer, Ali. “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (Aralık 2013), 101-129.
- Bayer, Ali. “Modernleşme Sürecinde Aile: Değişen Annelik ve Babalık”. *Tevilat* 1/1 (30 Haziran 2020), 35-60.
- Bostancı, Mustafa. “Dijital Ebeveynlerin Sosyal Medyada Mahremiyet Algısı”. *Academic Journal of Information Technology* 10/38 (Aralık 2023), 115-128.
- Büşra Tunç - Tarık Totan. “Aile Yaşamında Maneviyat: Aile Psikolojik Danışmanlığında Maneviyatın Değerlendirilmesi”. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 5/1 (Mart 2021), 1-20.
- Coşkun, Fatma. “Dünden Bugüne Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri”. *İlahiyat Akademik Araştırmalar Yıllığı* 5 (Aralık 2022), 71-91.
- Çapcıoğlu, İhsan. “Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile”. *Turkish Studies* 13/2 (Ekim 2018), 19-34. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.13343>
- Derman, Giray Saynur - Bağ, Vildan. “Kişilerarası İlişkilerde Empati: İnsanın Manevi Dünyası İle Empati Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *International Journal of Social and Economic Sciences* 11/1 (Haziran 2021), 1-11.
- Dinçer, Merve. “Evli Bireylerin Algıladıkları Eş Desteği ile Evlilik Kalite Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Aralık 2022), 297-312.
- Doğan, Mebrure. “Hastane Örneği Üzerinden Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/2 (Aralık 2017), 1267-1304. <https://doi.org/10.18505/cuid.347681>
- Durğun, Arif. “Aile İçi Problemler ve Çözüm Önerileri”. *Mehir Aile Dergisi* 1 (Nisan 2016), 83-95.
- Erdim, Saliha. *Kendime Düşeni Yaparak Mutlu Olmak İstiyorum*. İstanbul: Hayat Yayınları, 2022.

- Gökmen, Ayşe. “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi (2017-2020)”. *Akif* 51/1 (Haziran 2021), 174-195. <https://doi.org/10.51121/akif.2021.21>
- Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 15 Aralık 2023. <https://sozluk.gov.tr>
- Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 13 Aralık 2023. <https://sozluk.gov.tr>
- Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 12 Aralık 2023. <https://sozluk.gov.tr>
- Kazan, Tahsin. “Ailede Geçimsizlik Problemi ve Hadislerle Çözüm Önerileri”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Ocak 2021), 172-202.
- Kılınçer, Hatice. Maneviyat Yönelimli Aile Danışmanlığı: Yaşantısal Aile Danışmanlığı Çerçevesinde Bir Model Önerisi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Kılınçer, Hatice. “Aile Danışmanlığında Maneviyat Boyutunun Önemi”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (Haziran 2021), 263-273. <https://doi.org/10.34085/buifd.887414>
- Kılınçer, Hatice. “Ailelere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Aile ve Dini Rehberlik Büroları”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 21/45 (Haziran 2023), 193-217. <https://doi.org/10.34234/ded.1265651>
- Kur'an Yolu*. (Erişim 03 Aralık 2023). <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Mevlânâ, Celaleddin Rûmî. *Mesnevî*. çev. Süleyman Nahîfî. 3.Cilt. İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.
- Peçenek, Muhiye Arzu. “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik I-II”. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 3/1 (Mart 2019), 104-113.
- Tarhan, Nevzat. *Aile Okulu ve Evlilik*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2023.
- Tarhan, Nevzat. *Bilinçli Aile Olmak*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2023.
- Tarhan, Nevzat. *Mutlu Evlilik Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2023.
- Tepe, Filiz - Özhan, İlknur. *Evliliğimi Nasıl Kurtarırım?* İstanbul: Nesil Yayınları, 2022.
- Tunç, Büşra - Totan, Tarık. “Aile Yaşamında Maneviyat: Aile Psikolojik Danışmanlığında Maneviyatın Değerlendirilmesi”. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 5/1 (Mart 2021), 1-20.

ÖZGEÇMİŞ